

ימי שישי בביתו של הרב הרצוג זצ"ל*

הקדמה
תיאורי המפגש
ייסוד המפגש והדים נוספים
אהבת חסד
מי היו המשתתפים?

הקדמה

"ידענו שמרן... היה בקי נפלא בכל חדרי התורה, ידענו אף שנוספה לו לבקיאיות גם חריפות עצומה, עם כוח שיפוט הגיוני, ועוד משחר טל ילדותו השתוממו גאוני הדור הקודם למראה הארי הצעיר וחזו לו גדולות... פעילותו מקיפה, אינה מצטמצמת בעניין אחד. עם העול והמשא של החיים הרוחניים, הציבוריים... העמים עליו הרב עבודות וטרדות מרובות נוספות בכל מקצועות החיים של הכלל והפרט¹: הצלת אחינו שבגולה, דאגה לקימם של מוסדות התורה והחסד בארץ, הפצת תורה והרבצת תורה, קשרי יחס מדיניים עם תקיפי עלמא הדין, עזרה בחומר ובעצה ובהשתדלויות ליחידים עלובים"²...

דמותו הדגולה ופועלו של הרב הראשי לישראל הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג זצ"ל זכו לתיעוד במספר מסגרות³, אך נראה שיש עוד הרבה מה לספר ולומר על אדם גדול כמותו. הרבה יש להאריך בתיאור גדלותו הנדירה בתורה, צדקותו ואצילות נפשו, ולא פחות יש לומר על עשייתו כרב ראשי בהעמדת מוסדות תורה, בדחיפת בני תורה להתעלות בה⁴, במאמצי הצלה תוך כדי ואחרי השואה, בהנהגת הישוב מול השלטון

* הדברים מתפרסמים לרגל מלאת שישים שנה לפטירת הרב זצ"ל בהיותו בן שבעים שנה, י"ט תמוז תשי"ט.

1 "יש גדולים שבאים בכוח התורה, ויש גדולים שבאים בכוח מעשיהם. רבינו זצ"ל זה וזה היה בידו. מתחילת בריאתו יושב אהלים היה. לא היה לו דבר חוץ מן התורה. אבל כשהוצרכה לו השעה נתחדש בו כוח חדש, ונתגלה בו כוח עשייה, עד שנעשה בעל מעשים לעמוד בפרץ ולדחות את הגזירות, ולהיות לנו לחומה ולמחסה בימי זעם". ש"י עגנון, משואה ליצחק א עמוד 86.

2 הרב זיין, מזכרת לגרא"ה הרצוג, עמוד 18.

3 למשל: שאול מייזליש, רבנות בסערת הימים, מהדורה חדשה תשע"ט; ש' אבידור הכהן, יחיד בדורו ["מהיכל יצחק", בתוך, אפיקי דעה תש"ע, ישיבת ההסדר שדרות].

4 כותב הרב זלמן דרוק בהקדמה לשו"ת 'היכל יצחק' אורח חיים: "אהבתו לבן תורה ולתלמיד חכם הייתה עזה כמותו, ביטל עצמו בפני כל לומד תורה, קרבהו ודאג לכל אחד למשרה של כבוד, נוהג היה לומר להם אם ח"ו אני שוכח לדאוג לכם העירוני, והיה מזכיר המשנה במסכת יומא 'היו

הבריטי, וביציקת היסודות של בתי הדין ומשפט התורה בארץ.⁵

במסגרת זו נתמקד בפרט אחד, שיש בו כדי ללמד מעט גם על הכלל, והוא ההתכנסויות הקבועות בביתו בימי שישי. כך למשל בספרו האוטוביוגרפי 'דרך חיים'⁶ מספר בנו של הרב, חיים, על חזרתו לארץ בשנת תש"ה אחרי שנים ארוכות שנעדר ממנה: "הגעתי לעיר בשעות הבוקר של יום שישי, והחלטתי כי מוטב שלא להיקלע

מכין אותו באצבע צרידה". ככל הנראה אחד הראשונים שזכו לדבר בלימוד עם הרב בארץ היה הרב חיים יעקב גולדווייט, כך סיפר הרב ישעיהו הדרי [זכרון חיים עמוד 65]: "הרב גולדווייט היה בן אחד עשרה כשהרב הרצוג הגיע לכהן כרב בירושלים. באותה השבת לא הייתה לו עוד דירה, אז הוא התאחסן במלון אמדורסקי, ואמור היה בחמש להגיד את הדרשה הגדולה, אני חושב בחורבה. בשלוש אחה"צ דופקים בדלת במלון הרבנית פותחת, עומד בחור ירושלמי בן אחד עשרה - אני רוצה לדבר עם הרב בלימוד. רב אירלנדי לא מבין מה פירוש, אבל כיון שילד רוצה אז מכניסים אותו, והלכו שם בריקים...". ידועה גם הנהגתו לשלוח שאלות שנשאל לתלמידי חכמים צעירים ולבקש את חוות דעתם [עייין למשל תחומין כרך ה עמוד 288], ככל הנראה כדי להרגילם להשיב. כמו כן שמעתי מת"ח אחד שהרב נהג להיכנס לכולל "אהל תורה" מדי פעם, ולשאול את הלומדים, שכמה מהם היו אח"כ מגדולי הדור, לדעתם בעניינים שונים.

5 הרב בצלאל ז'ולטי בהספדו על הרב [בהקדמה לשו"ת היכל יצחק אבן העזר א] עמד על שתי הפנים באישיות: בירושלמי ברכות, פ"ג ה"א יש מאמר נפלא "רבי יוחנן שאל לרבי ינאי קומי ערסיה דרבי שמעון בן יוצדק: "הקדיש עולתו לבדק הבית" - מה דינו? לכאורה תמוהים הדברים: לפני מיטתו של ר"ש בן יוצדק, כשהמת מוטל לפניו, מה ראה ר' יוחנן לשאול שאלה זו על עולתו שהקדיש לבדק הבית? אולם אפשר לפרש ששאלה זו הייתה במקומה, כי רעיון גדול טמון בה: יש אדם שניחן בכשרונות גאוניים נדירים, ואילו השתמש בהם רק ללימוד התורה בלבד היה יכול להתעלות ולהיות בבחינת עולה שהיא כולה לגבוה, אבל אותו גדול הקדיש "עולתו" זו ל"בדק הבית", כלומר הקדיש עצמו לצרכי ציבור, לחזק את בדק העם, כלום טוב עשה אם לאו? זו הייתה שאלתו של ר' יוחנן. אותה השאלה אפשר לשאול גם קומי ערסיה של רבינו זצ"ל אשר "הקדיש עולתו לבדק הבית". כידוע ניחן רבינו בכישרונות גאוניים נדירים ביותר, הוא היה בעל זיכרון נפלא, בור סיד שאינו מאבד טיפה, ובעל תפיסה עילוית, אשר בסקירה אחת סקר סוגיה קשה לעומקה ולרוחבה. כבר בילדותו הפליא את כל יודעיו בבקאותו, שכלו הישר ועומק הבנתו בתלמוד, ומשישב על כס הרבנות הקדיש את "עולתו", שהייתה יכולה להיות כולה לגבוה, ל"בדק הבית", דהיינו לצורכי הכלל, לחיזוק ולבדק בית ישראל". אמנם אמרו חז"ל (מגילה טז, ב) "גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות", אולם משום מה? מפני שעי"ס סגולת לימוד התורה אפשר לפעול להצלת נפשות יותר מאשר ע"י עסקנות בלבד. ברם, במה דברים אמורים? בהצלת נפשות גרידא. אבל אם הדברים אמורים בהצלת נפש האומה - התורה! - אזי ביטולה של תורה זה הוא קיומה! בעיקר עסקנותו של מרן זצ"ל לא הצטמצמה בהצלת נפשות בלבד, הוא אף עסק בהצלת התורה וחיזוק רוח ישראל. בדור השואה, בשעה של הסתר פנים איום; בעיצומם של ימי המלחמה הסוערים, נסע ללונדון, נפגש עם השגריר הרוסי וקיבל רשיון מעבר, מליטא ליפו, דרך רוסיה עבור מאות תלמידי הישיבות פליטי חרב שהצליחו להימלט לליטא, ומשם הצליחו להגיע לארצות הברית ולהינצל. אח"כ נהנו מהסדר זה כל הפליטים היהודים שהיו זקוקים מעבר דרך רוסיה".

לתוך ההמולה של הוויכוח השבועי אצל אבי. מדי יום שישי היו נאספים בלשכתו גדולי תלמידי החכמים של ירושלים לדון בעניינים מעניינים שונים... הלכתי... והגעתי בשעות הצהריים". מהי אותה התוועדות שכה נטבעה בזיכרונו של הבן?

תיאורי המפגש

כותב הרב ז"ל: "מנהג יפה הנהיג הרב: בכל ערב שבת מתוועדים בביתו מבחירי תלמידי החכמים שבירושלים, רבנים ובני ישיבות ושכמותם, ונושאים ונותנים בדברי תורה, והרב בראשם. הדלת פתוחה⁸ אף לכל מאן דעסקין באורייתא. מתווכחים ומתפלפלים, מחדשים ומעירים, בונים וסותרים, כדרכה של תורה. במקומות שונים מהספר [תורת האהל, עליו נכתבו הדברים] משתקפים רשמים מנוהג זה... והוא מביא דוגמא המאפשרת לטעום מעט מהלך הדברים: "נזכיר כאן מקום אחד המאפיין את מהלך המשא ומתן של ימי השישי בשבת בבית הרב: 'הנה שלשום הקשה לי אחד מגדולי התורה, בישיבת החוג לפלפולה של תורה המתקיים אצלי בביתי בכל עש"ק, לפי הסוגיא דבכורות ט"ז שיש לימוד מיוחד בפסוק שחטאות המתות אסורות באכילה, למה הוצרכה הלכה למשה מסיני בחטאות המתות שאסורות בהקרבה, תיפוק ליה ממשקה ישראל, שכל שאינו מותר לישראל באכילה אסור בהקרבה. ותירצתי לו שההלכה הוצרכה למיתה. וחזר והקשה: מה נתרץ לפי הירושלמי שבת פרק ראשון שאין מצות המיתה אלא מדרבנן, וההלכה הייתה רק שאינה קרבה? ותירצתי לו... והקשו לי... ותירצתי תירוצי אחר... ושוב הקשו לי... וחשבתי... ושוב חזרתי ואמרת"... ובנוגע לעיקר הקושיא חידש הרב בשולי הגיליון: "הדין של ממשקה ישראל אינו נוהג באיסור הנובע מפאת היות הדבר קדשים". אמנם "לרגע ראה אין לי", "ואם אין ראה לדבר זכר לדבר", אבל הדברים כשהם לעצמם ניתנים להיאמר⁹.

מוסיף הרב יהודה גרשוני¹⁰: "כל ערב שבת היה המנהג בירושלים שגדולי תלמידי חכמים היו מתאספים בביתו של הרב הרצוג לשוחח בדברי תורה. וגם אני הייתי מבקר

7 מזכרת להגרא"ה הרצוג עמוד 14.

8 אגב, כך מתאר העיתונאי אריה אביבי [שערים נובמבר 1959] את ביתו של הרב הרצוג בכל ימות השבוע: "בית... היה תמיד פתוח לרווחה, וכל אחד ראה למצוא גדולה לבוא אליו ולהטרידו, ובמקרים רבים על פכים קטנים, על דברים של מה בכך. המבקרים הרבים גזלו מזמנו היקר בשעות העבודה הרגילות, ולמען השלם עבודתו היה עליו לאחר שבת להשכים קום ולקחת עליו נטל נוסף על נטלו".

9 בהסכמה לספר 'יוסף לקח' כותב הרב: "שמחתי לראות... שכיוונתי מכבר לדברי הגאון המחבר זצ"ל בקושייתו שהניח בצ"ע, בהגידי שיעור באותה סוגיא בישיבת פוניבז', וכאן בחבורת חכמי תורה הי"ו המתוועדים בביתי בכל עש"ק לפלפולא דאורייתא..."

10 אור המזרח ט [ג-ד] עמוד 8.

אצלו כל ערב שבת לשוחח בדברי תורה. והרב אמר לי שכל השבוע הוא מחכה ליום הזה להתעסק בדברי תורה עם תלמידי חכמים, וזה נותן לו חיות לכל השבוע. הוא היה מתאונן על העבודה הרבה העמוסה עליו¹¹, אולי ע"י הטורדה הזאת ישכח דבר אחד מלימודו¹².

גם הרב רפאל קצנבלוג¹³ היה מתאר בערגה את המפגש: קושיה הייתה נשאלת, ותוך דקות ספורות התחממה האווירה, זה משיב וזה מקשה, ובבתי הכנסת בלילות שבת היו ממשיכים את ההתדיינות כאשר הדברים היו עוברים מפה לאוזן, והשאלה 'מה דברו היום אצל הרב הרצוג' הייתה נפוצה בין בני ירושלים. מתוך תיאורו של מרן הגר"א שפירא¹⁴ נשמע שבדרך כלל השאלה הועלתה ע"י הרב סלומון הרב מחרקוב, שהיה בא ומכריז: 'יש לי שאלה גדולה', והיה שואל, והיו דנים בשאלה כל המסובים, ועוברים מנושא לנושא בבקיות עצומה בש"ס ופוסקים וסברות לכאן ולכאן, וכך לאחר שעה ארוכה, כשכבר היו שקועים בנושא אחר שהתגלגלו אליו, היה מתעורר הרב מחרקוב ושואל בתרעומת - 'רגע רבותי, מה עם השאלה שלי'...?

לפנינו תיאור נוסף של ימי השישי האלו, שונה במספר פרטים¹⁵: "יותר מחדר האורחים, המשרד או הספרייה, הכירו דיירי רחוב אבן עזרא את בית הכנסת הקטן שבבית הרב, שבו התקיים מנין קבוע מדי יום ביומו. יומו של חדר קטן זה היה כל יום שישי, שבו היה הרב נותן שיעור קבוע לרבנים, דיינים ותלמידי חכמים. אברכים ובחורים מצטיינים ("עילויים") שבישיבות הירושלמיות היו מתכוננים במשך כל ימות השבוע לקראת שיעורו של הרב. וכדרכו של פלפולא דאורייתא, מתלהבים הנוכחים ברתחת הוויכוח ומרימים קולותיהם תוך כדי פולמוס עם הרב, והוא מעודד אותם, ומשיב להם בנחת, ומתעמק בשאלות המוצגות לפניו". בסוף התיאור נוספת הערה, מנקודת מבטו של הכותב: "בחברת הלומדים הללו הוא מתעלם במכוון מידיעותיו בשטחי מדע שונים. בעיניהם הוא העילוי מלומד'ה שמילא כרסו בש"ס ופוסקים בטרם הציץ בחכמות חיצוניות. הציץ ואפילו נכנס - ולא נפגע. ולא זו בלבד שהוא לא נפגע, אלא דוקא מפני שלמד להשיב לאפיקורס, אמונתו התמימה נתחזקה ונתחסנה".

11 בשו"ת חלקת יעקב [אבן העזר סימן מז] מופיע מכתבו של הרב שלמה דוד כהנא למחבר, ובו הוא כותב: "מפני טרדות העל אנושיות של הרב הגאון הרצוג שליט"א בענייני הצלה וענייני הישוב והציבור לא היה ביכולתו לבוא לפני כבודו באריכות ולהשתעשע בדבריו הנעימים כדרכה של תורה".

12 לרב הייתה חברותא בתקופה מסוימת עם פרופ' זאב לב (שעלה ארצה בשנת תש"י), לה זכה ב"תמורה" להסברתו לרב עניינים מדעיים בהם התמחה. סיפר פרופ' לב לבן משפחתו, שפעם הזכיר הרב תוס' במסכת ע"ז, ולרגע שכח את מקורו המדויק. התדהמה שהייתה על פניו הראתה עד כמה חריג היה הדבר, ועד כמה קשה היה לו לעכל שכחה רגעית זו.

13 עדות נכדו בהקדמת תורת האהל, הוצאת מוסד הרב קוק עמוד 6.

14 ראש דברך עמוד רעו.

15 מלך ביפו אור המזרח ז 42.

באחד העיתונים הופיע תיאור של המפגש¹⁶ המוסיף פרטים ונופך לעניין כולו: "כל מי שרצה לשכוח עולם הומה וטרדותיו, ולטעום מקצת מטעמו של עולם הבא בעולם הזה, מצא לו עילה לסור לביתו של הרב הראשי בערב שבת... אותן שעות מהשעה 11 ועד השעה 17¹⁷ היו מוקדשות ללימוד תורה עם בעלי התריסין דירושלים¹⁸. כמנין תלמידי חכמים ממעולי המעולים, היו מתכנסים אז לבית הרב להתנגח בהלכה לתרץ ספקות וסתירות שנתקל בהן איש איש מהני צנתרי דדהבא במהלך השבוע. אותן שעות לא היה הרב הראשי נענה לכל עניין ציבורי או פרטי שהוא - הייתה חשיבותו מה שהייתה, קודש היו לה¹⁹. היו יושבים בחדר הרב שכל קירותיו מוקפים ארונות ספרים, ארונות גדושים, מסביב לשולחן תילי תילים של ספרים ארוכי מידה נערמים עליו. לפני כל אחד מן המסובין שכולם עטורי זקן היו אם כי לא כולם בגיל הזקנה [בני כל הגילים היו כאן, ישישים בני גיל העמידה ועולי ימים], ספרים רבים פתוחים. סביב אלה המתונים והמיושבים בתלמודם - היו יושבים הצעירים המתלהבים בפלפוליהם ובוויכוחיהם עד כדי קפיצה מעל הכיסאות, וצעקות, צעקות ממש, היו בוקעות מן החדר, שכן אורייתא היא דמרתחא בהם. כאן הייתה חבורה אחת של לומדים וכל אחד עמד על דעתו, ביחוד הצעירים. "אבל הרי הגמרא אומרת אחרת", "היכן זה כתוב", "הא, עניין בפני עצמו הוא", "לא הרי זה כהרי זה" - היית שומע את טענות הפולמוס שלהם כנגד הרבנים הזקנים והיו מתלהבים ומתלהטות הרוחות, ורותח הפולמוס. והיו נהנים הישישים שניצחום פרחי התורה, שדברי אלוקים חיים הם דברי הקינתור שלהם, והיו נענים הם להם בניחותא או כי מעמיקים עיון לאחר טענות כאלה בספרים שלפניהם תוך כובד ראש ממושך אגב סמיכת הראש ביד אחת והחלקת זקן בשנייה". וכאן הוא מוסיף פרט חשוב להבנת המעמד כולו: "אז הייתה דממה קדושה משתררת בחדר לרגעים, דממת עולם במתיבתא זו המיוחדת במינה, עד שהרב הראשי היה מגביה קימעא קימעא את ראשו מעל המסכת שלפניו ופותח את דבריו בנחת מתון מתון, ולא הייתה הדממה בחדר נפסקת, הכול הקשיבו והאזינו רב קשב והיו עושים אוזנם כאפרכסת מתוך דרך ארץ גמור ויראת הכבוד,

16 מובא בספר אדרת אליהו עמוד 469.

17 בספר ראש דברך עמוד רע"ה נכתב בשם מרן הרב אברהם שפירא שהמפגש נמשך כשעתיים.

18 מדברי הרב יעקב גולדמן [בהקדמה לשו"ת היכל יצחק אבן העזר א] אנו למדים מה היה סדר יומו אח"כ: "כאן ניתן לי לפרסם שמספר שנים אחרי שעלה מרן לעיר הקודש התחיל ללמוד את תורת הח"ן. כידוע, היו גדולי התורה בעיה"ק מתאספים בבית מרן כל יום ישישי בבוקר למו"מ בהלכה ולפילפולא דאורייתא. והנה תיכף אחרי חצות היום היה מרן מסתגר עם ראש המקובלים דעיה"ק רבי שמעון הורביץ-לידר זצ"ל ועוסק בחכמת הח"ן עד קרוב לכניסת השבת". ויעוין בתחומין כרך ה עמוד 437 מכתב של בעל הלשם לרב בשנת תרפ"ד [בהיות הרב בן 37] בענייני נסתר.

19 קטע זה מבוסס מן הסתם על דברים דומים שכתב הרב אהרן פצ'ניק [מזכרת עמוד 37].

ולא היו הצעירים נכנסים אז בתוך הדברים כדרך שהיו נוהגים בשעה שרב אחר ישיש היה מורה את הלכתו כשלא הייתה דעתם נוחה הימנו ומטענותיו. כשזכיתי לראות ולשמע ולו גם מעבר למחיצה מאחורי הפרגוד בלבד ישיבה עילאית זו, רחב לבי מהערצה גמורה למראה עיני. כאן היה מקדש מעט ליחידי סגולה, לבעלי התריסין בלבד, קודש קדשים, והזר לא קרב פן יצר באשה וגחלתה של תורה, שעמוקים היו הדברים והפלפולים כאן, ואף לא כל צורבא דרבנן היה מוצא בהם את ידיו ורגליו. כאן ספון סוד נצח ישראל, ואשרי מי שזכה לכך באורם אור לנו".

ייסוד המפגש והדים נוספים

מרן הגר"א שפירא²⁰ סיפר שאת השיעור ביום שישי בביתו של הרב הרצוג יסדו יחד "הרב אלישיב ואני", ובמקום אחר²¹ ציין גם את הרב סלומון מחרקוב שהיה שותף בכך. בהזדמנות אחרת²² אמר שלאחר זמן התברר שיסוד השיעור הזה ביום שישי היה רעיון נכון ומוצלח... בהתחלה לא התקרבו כ"כ לרב הרצוג כי היה בודד ולא איש חברה, ורק עם השיעור הזה ביום שישי הכירו אותו מקרוב. עוד סיפר שכשהגיע הרב הרצוג לירושלים היו שלא הכירו את גדלותו והוטעו עקב תואר הד"ר שלו, ורק בכינוסי יום שישי בביתו נוכחו בגדלותו.

הרב שאר ישוב כהן²³ מתאר את סיומו של המפגש: "התקיים בהם 'ואת והב בסופה, שאינן זזים משם עד שנעשים כאוהבים אלו לאלו', כך היה מרן הרב הרצוג זצ"ל מסכם את הדיון ומאחל לכל הנוכחים שבת שלום במאור פנים ובחיוך על שפתיו". והרב ישראל מאיר לאו²⁴ מתאר את חווייתו כנער שראה מהצד ועמד בשולי החדר הזה וקלט את האווירה של העיון והשקלא וטריא, לנער שניצב באוהלה של תורה. "זהו זיכרון בלתי נשכח, שאותו אני נושא בחובי כל הימים". ובהזדמנות אחרת הוסיף²⁵: "בחור ישיבה שרואה כל יום שישי איך שאחד מפנה לשני את הכיסא, איך יושבים ומקשיבים זה לזה, וגם בהתנצחות, בהנחה שזו הייתה מטרת השיעור, באיזה כבוד הדדי, ובאיזה דרך ארץ לרב הראשי, זה מעורר התרגשות בלתי רגילה". מן הנכון להוסיף שמפגש בלתי אמצעי זה עם הרב הרצוג איפשר שימוש ת"ח באופנים

20 ראש דברך עמוד שנו.

21 שם עמוד רצד.

22 שם עמוד שה.

23 שמעתין 173-172 עמוד 36.

24 אל תשלח אל הנער עמוד 171.

25 קובץ שערי צדק א עמוד 309.

מגוונים, כך לדוגמה באחת הפעמים²⁶ נכנסו וראוהו בוכה, שאלו אותו על מה ולמה? והרב ענה שהיה לו כישלון. היה אברך ירושלמי שנכנס אליו הרבה והוא התרשם ממנו לטובה, וכשהוא ביקש סמיכה - נתן לו. היום הייתה כאן שאלה בהלכות מזוזה, וביקשתי ממנו שיביא לי מהארון שולחן ערוך, והוא הביא אורח חיים במקום יורה דעה, והייתה לרב עוגמת נפש מכך, עד כדי בכי²⁷.

אהבת חסד

היבט נוסף בעשייתו של הרב הרצוג, שבא לידי ביטוי סביב התכנסויות אלו, עולה מהמסופר על אחד מגדולי הדור ההוא, הרב שמשון אהרן פולנסקי - הרב מטעפליק, שהשתתף גם הוא באותם מפגשים. היו מן הקנאים שבאו אליו בטענות שהוא הולך לבית הרב הראשי. ענה להם הרב מטעפליק: הייתה לי קושיה עצומה, וחזרתני על פתחי רבים ולא מצאתי תשובה, ורק אצל הרב הרצוג מצאתיה. וכשהתפלאו אותם קנאים, איזו שאלה היא זו שאף אחד לא ידע לתרצה, הסביר: השאלה היא "וכי תאמרו מה נאכל?" ורק הרב הרצוג פתר לי את שאלת²⁸... במקור אחר²⁹ סופר שהרב שהיה מודע למצבם הקשה של לומדי התורה בכלל, נתן לכל משתתף בלימוד זה חצי לירה, שהטיבה מאוד את מצבו. בשם אחד מהמשתתפים סופר³⁰ שאמר לו הרב אליעזר יהודה

26 הרב אברהם אבידן מוסף קולמוס 165.

27 על רגישותו של הרב עד כדי בכי, סיפר גם הרב חיים יעקב לויין לרב אליעזר בן שלמה [ישורון ל עמוד תקלו]. באחד מביקוריו של הרב לויין בארץ, בשנות רבנותו בארה"ב, הזמינו הרב הרצוג להעביר שיעור בכולל אהל תורה, והרב לויין סרב באומרו שירושלים היא עיר מלאה חכמים, ענה לו הרב הרצוג. לפחות תרגיש כבוד בהזמנה, ענה הרב לויין שאינו רוצה לשלם את המחיר, והמשיך הלוא הרב בתור רב ראשי יודע מה המחיר שמשלמים בשביל כבוד, לשמע דבריו פרץ הרב הרצוג בבכי, הרבנית ששמעה נכנסה לברר פשר הבכי, וכשהרב סיפר לה, פרצה גם היא בבכי.

28 כותב הרב זלמן דרוק [הקדמה להיכל יצחק אורח חיים א]: "נוהג היה בכל שנה ללכת בערב פסח לבית אפיית המצות כדי לקיים מצוה זו בגופו. פעם אחת בעומדו שם הרגיש באחד מגדולי ירושלים עומד לצדו, מיד פתחו בפלפולה של סוגיא אחת, ובסיומה פנה רבינו ואמר "יעיין נא מר בגמרא", השיב לו הלז אין לי ש"ס בבית כי הוא נשאר בעיר העתיקה. ועוד בטרם חזר האיש לביתו מצא כבר ש"ס על מפתן ביתו ממתנת רבינו זצ"ל". הרב אהרן פצ'ניק [מזכרת עמוד 37] מספר ש"קרה שנכנס איש והתחיל לספר על מצבו הרע, ולא היה לרב כסף ליתן לו, לחש לו סוד שנמצאים אצלו ספריו שנדפסו זה לא מכבר, והוא ימסור לו מספר הגון מהם למצוא בהם את מבוקשו". ועוד סיפור מיוחד: "פעם שמע על רופא פליט שסבל חרפת רעב ולא רצה ליהנות מן הצדקה. עשה הרב את עצמו חולה והזמינו לביתו לטפל בו באופן מיוחד. הרופא לא מצא, כמובן, שום סימן של המחלה וכשחזר הרב והזמינו שנית, הביע הרופא את דאגתו לפני בני משפחתו שהרב סובל מדמיון של מחלה שאינה בו"...

29 גדול בישראל - קורות חייו של הרב ישראל גרוסמן, עמוד 304.

30 פורום אוצר החכמה.

פינקל: אתה הולך לשם כדי שהרב הרצוג יעשה לך טובות? אז דע לך שיש לך טעות גדולה, הרב הרצוג הוא כ"כ טוב, ובין אם תבוא ובין אם לא יעזור לך באותה מידה³¹.

הרב זאב רבינר³² הגדיר: "הרב הרצוג היה עושה חסד לא רק עם האדם עצמו, אלא עם כבוד האדם", וסיפר מעשה באחד מחשובי הרבנים משארית הפליטה שעלה ארצה אחרי שסבל במחנות באירופה. הוא הגיע לבית הרב הרצוג לביקור ראשון, באחד מימי השישי, תוך כדי המפגש הלמדני, והשתתף אף הוא בשקלא וטריא. הוא הביא ראיה מסויימת לדבריו מדברי תוספות מסוימים, ואחד המשתתפים פלט - אין לתוספות שכבודו מזכיר שייכות לעניין. הרב הרצוג הרגיש בעלבוננו של אותו רב, ששנות השואה החלישו את זכרונו. מה עשה הרב הרצוג? אמר, אם רב פלוני אומר שיש תוספות בעניין, יש לעיין בפנים. קם והוציא גמרא ועיין בה, ואמר, בודאי כוונת כבודו להסביר בתוספות כך וכך, אבל מאידך אפשר לפרש גם אחרת, ואז אין מכאן ראיה.

מי היו המשתתפים?

מתוך איזכורים במקורות שונים נמצא אישור לנוכחותם של³³: הרב שמואל יצחק

31 בהקשר לזה נביא כאן סיפור שסופר בע"פ ולא נכתב עלי ספר: הרב הפליג בפזרנותו עד כדי כך שמנהל סניף הבנק בו נוהל חשבונו היה צריך לגשת לביתו ולהסביר לו שאין אפשרות להוציא יותר, כי גם הבנק מוגבל במקורותיו... גם אם אין בסיפור זה אמת, הרי שעל כך יש לומר: יש אנשים שעליהם גם לא יספרו דבר כזה. מפי הרב נרשם הציטוט הבא: "הנואם שקדמני העיר שהוא איש פרקטי, אני חי בעולם של מחשבה" [משואה ליצחק א עמוד 113], ואמירה אחרת הקרובה יותר לעניין הספציפי בו אנו עוסקים מצויה בביוגרפיה שנכתבה על בנו של הרב, הרב ד"ר יעקב ז"ל [צפנת פענח, עמוד 69], שם מסופר על כלתו של הרב שכאשר נכנסה לביתו "התרשמה עמוקות... מליבו החם של הרב שהטוב והחסד ששפיעו ממנו גרמו לו צרות צרורות, שהרי לא הבין בכספים והיה מוכן לתרום ולסייע לכל מי שפנה אליו". אך הביסוס החזק ביותר לסיפור שכזה נמצא בדבריו של בנו חיים בספרו דרך חיים [עמוד 31]: "מכיון שלא היה לו שום מושג בענינים מינהליים, הוא רשם המחאות בחיך לכל מי שפנה אליו. עודני זוכר את תחושת יום הדין שירדה עלינו כשמנהל הבנק בא להודיע לאמי על משיכות היתר מחשבוננו, שהולידו חוב כבד. מאותו יום ואילך לא רשם אבי שום המחאה אלא אם אמי הסכימה לחתום עליה". בכלל צריך לומר שבספר זה המלא הערצה לדמותו של הרב מתוארת כמה וכמה פעמים אותה תכונה של ניתוק ממילי דעלמא. כך למשל [עמוד 21]: "הוא נחשב בעיני יודעיו כמעין פרופסור מפוזר ומסביבו הילכו סיפורים משעשעים על תלישותו מהבלי העולם הזה, כשאמי נישאה והגיעה לבלפסט היא מצאה שהרצפה מתחת למיטתו מכוסה בזוגות נעליים לרוב. כי כל אימת שנקרעו שרוכי נעליו הוא לא טרח להשיג שרוכים אחרים אלא קנה זוג נעליים חדשות"...

32 ספר צדקה וחסד, אנשי צדקה וחסד, עמ' מ.

33 רשימת השמות לפי סדר שנות הולדתם, שלושה שמות נעלם ממני מקור השתתפותם בכינוס, אך אני זוכר שראיתי בפירוש שמזכירים אותם כמשתתפים בו.

הילמן³⁴, הרב איסר זלמן מלצר³⁵, הרב אליהו ראם³⁶, הרב יחיאל מיכל טיקוצינסקי³⁷, הרב ירוחם ורהפטיג³⁸, הרב שמשון אהרן פולנסקי³⁹, הרב גרשון לפידות⁴⁰, הרב ראובן כץ⁴¹, הרב יעקב קלמס⁴², הרב סלומון מחרקוב⁴³, הרב יחזקאל אברמסקי⁴⁴, הרב עובדיה הדאיה, הרב רפאל קצנבלוגן⁴⁵, הרב יעקב חנוך סַנְקֵבִיץ⁴⁶, הרב יעקב עדס, הרב אפרים גרבוז⁴⁷, הרב יהודה גרשוני⁴⁸, הרב אליעזר גולדשמידט⁴⁹, הרב יוסף שלום אלישיב⁵⁰, הרב שלמה שמשון קרליץ⁵¹, הרב שלמה זלמן אויערבך⁵², הרב שלום שבדרון⁵³, הרב דב

- 34 הרב ישראל מאיר לאו, אל תשלח ידך אל הנער עמ' 170.
- 35 הרב ישראל מאיר לאו. אל תשלח ידך אל הנער עמ' 170.
- 36 אדרת אליהו עמוד 469. הרב יעקב רוקבסקי [ארוכת בת עמי חלק ז עמוד 569] מספר שהרב הרצוג היה מקבל את פניו כמעט בכל פעם בלשון זו: הנה מגיע "גברא דדחילנא מיניה", הוא שכולנו מפחדים ממנו ומתורתו וממעיינותיו המתגברים. כל מה שהעלנו ונעלה הוא כבר יקדימנו מיידית - כאן רשב"א, פה ריטב"א וכדומה. לדבריו, כל המשתתפים הרגישו את משמעות נוכחותו של ר' אליהו.
- 37 הרב ישראל מאיר לאו, אל תשלח ידך אל הנער 170.
- 38 נר זכרון לרב ירוחם אשר ורהפטיג עמוד 32.
- 39 כוסי רויה עמוד 204.
- 40 גדול בישראל עמוד 305. בספר יחיד בדורו [עמוד 188] נכתב עליו: "רבי גרשון לפידות, ענוותן וצנוע משרידי ירושלים העתיקה, שכל רו בתורה שבכתב ושבעל פה לא נעלם מפניו, והוא משמיע דברו כמעט בלחישא, ורק אחרי שהרב הראשי מכריז, בעיצומו של הוויכוח, רוצה אני לשמוע מה דעתו של רבי גרשון".
- 41 מפי בן אחד המשתתפים.
- 42 ראש דברך עמוד רעז.
- 43 ראש דברך עמוד רעז.
- 44 הרב ישראל מאיר לאו, אל תשלח ידך אל הנער עמ' 170.
- 45 תורת האהל מהדורת מוסד הרב קוק עמוד 6.
- 46 יחיד בדורו 189.
- 47 עדות נכדו.
- 48 אור המורח.
- 49 גדול בישראל עמוד 305.
- 50 הרב ישראל מאיר לאו, אל תשלח ידך אל הנער 170.
- 51 בית אבי עמוד 30.
- 52 הרב ישראל מאיר לאו, אל תשלח ידך אל הנער 170.
- 53 גדול בישראל עמוד 305.

כהן, הרב אברהם שפירא⁵⁴, הרב שלמה טנא⁵⁵, הרב בנימין זילבר⁵⁶, הרב אליעזר יהודה ולדנברג⁵⁷, הרב שלמה גורן⁵⁸, הרב בצלאל זולטי⁵⁹, הרב ישראל גרוסמן⁶⁰, הרב יעקב ניסן רוזנטל⁶¹, פרופ' מנחם אלון⁶² ועוד⁶³.

רשימת המשתתפים⁶⁴ מצביעה על כך שגיליהם של תלמידי החכמים שנכחו במפגש היו מגוונים, והיו פערי גילים גדולים בין המבוגרים והצעירים. סיפר על כך מרן הגר"א שפירא [ראש דברך עמוד רעז] שבאחת הפעמים הראשונות הגיע ומצא שם כמה רבנים חשובים הרש"ד כהנא והר"י קלמס, והוא כתלמיד צעיר הרגיש נבוך לשבת במחיצתם סביב שולחנו של הרב הרצוג. הרב קלמס הבחין במבוכתו ואמר

54 בספר ראש דברך [עמוד שנו] סיפר הרב שאת השיעור ביום שישי בביתו של הרב הרצוג "יסדנו יחד הרב אלישיב ואני", ובמקום אחר [עמוד רצד] ציין גם את הרב סלומון מחרקוב שהיה שותף בכך.

55 בית אבי עמוד 30.

56 גדול בישראל 309.

57 הרב ישראל מאיר לאו, אל תשלח ידך אל הנער עמ' 170.

58 עדות הרב שאר ישוב כהן, מובא אצל ד"ר שפרה מישלוב, 'בעין הסערה', עמ' 66.

59 הרב ישראל מאיר לאו, אל תשלח ידך אל הנער עמ' 170.

60 גדול בישראל עמוד 305.

61 <https://www.yeshiva.org.il/midrash/13879>

62 הרב שמואל אמיתי.

63 ביחיד בדורו [שם] הוזכר גם: "רבי משה קלפפיש, משרידי תלמידי של רבי יושע בר מברסק וחברו של רבי חיים מברסק, שכל סברא שלו נאמרת בנוסח הלמדנות הברסקאית של פיצול הנושא עד דק מן הדק". תיאור זה משתלב עם מה ששמעתי מפי בנו של אחד המשתתפים, שלכינוס זו הגיעו שמועות מר' חיים מברסק, האור שמח עוד שלא נודעו עד אז בארץ, וראה על כך בספר משוש דור ודור ח"א עמוד 249, ושם הוזכרו דברים שנידונו או סופרו בכינוס. אך לא הצלחתי למצוא מיהו ר' משה הנ"ל, ושמה הכוונה לרבי אהרן יעקב ב"ר יצחק מרדכי קלפפיש (ה'תר"ם-ה'תשכ"א) ראש ישיבה בסלונים ולאחר מלחמת העולם הראשונה אב"ד שנדובה. לאחר עלייתו לארץ ישראל מייסד ור"מ ישיבת כפר סבא וחבר בית הדין בעיר. בשנת ה'תש"א, עלה לירושלים והיה מראשי מערכת "אוצר הפוסקים". התגורר בבתי ורשה עד פטירתו. מכתביו נערך ספרו "מנחת אהרן" (ירושלים תשכ"ג), וצ"ב. בקישור דלהלן הוזכרו גם הרב יעקב רוזנטל, הרב ישראל יעקב פישר, והרב אליעזר שפירא. https://www.bhol.co.il/forums/topic.aspx?cat_id=38&topic_id=2664086&forum_id=19

64 מציטוט מדברי הרב אברהם יוסף שליט"א נשמע שגם אביו מרן הרב עובדיה זצ"ל נכח שם: "גם אצל הרב הרצוג היו שולחנות עמוסים לעיפה מתלמידי חכמים באמת מהדור הקודם, העריצו אותו, כיבדו אותו, הייתה ביניהם קירבה מאוד גדולה. הוא היה מפנה לו מקום, מביא כיסא מהצד, מושיב אותו לידו" <http://www.yomleyom.co.il/BRPortal/br/page?p=H&pp=H102&arc=1965725>

שנזכר באיזה סיפור, וסיפר על פריץ שאמר ליהודי שהיה מוכס באחוזתו שרוצה שיילחם בדב בפני מוזמנים רבים במסיבה שעורך הפריץ. היהודי רעד מפחד בראותו את הדב מתקרב אליו, עד שהדב לחש לו באוזן, אל תפחד יהודי אני כמוך, גם אני רק מחופש לדב... הסתכל הרב קלמס ברב שפירא ואמר לו בחורצ'ק, יהודים צעירים אנחנו כמוך, אבל רק התחפשנו עם זקן לבן וחשבים אותנו לגדולים... אחד המשתתפים העיד כי בנו של הרב, יעקב הרצוג, השתתף במפגשים אלה בקביעות, ולפני הלימוד או בסופו היה פותח בנעימה חסידית לפסוק "זדים הליצוני עד מאוד, מתורתך לא נטית" (תהילים קיט, נא) והאחרים היו מצטרפים⁶⁵. עוד סיפר שלעיתים הגיעו אורחים חשובים שאינם ת"ח וגם אינם מבינים עברית או יידיש לראות את ה"מי שישי", והרב הרצוג ראה צורך לשתף אותם במתרחש ולכן היה מתרגם להם מה שקורה, וכך יצא שלעיתים הרב הרצוג ניהל את הדיון בחמש-שש שפות במקביל: יידיש, עברית, אנגלית, צרפתית, גרמנית ואולי גם שפה נוספת⁶⁶.

* * *

לוקטו כאן מקורות מגוונים שהזכירו את האירוע השבועי המיוחד-במינו בבית הגרי"א הלוי הרצוג זצ"ל, שנלב"ע לפני שישים שנה. ויהיו הדברים האלו לעילוי נשמתו. תנצב"ה.

65 http://www.daat.ac.il/daat/ktav_et/maamarim/vazana-yesodot.pdf בשם הרב שמואל אמיתי.

66 מפי בנר.

'חורבן שלישי לא יהיה!'

בתקופת מלחמת העולם, כשהגרמנים התקרבו מסיני לארץ ישראל, ואפילו הבריטים שקלו לפנות חייליהם מארץ ישראל. הרב הרצוג זצ"ל שהה בארה"ב, וכשהציעו לו להישאר שם, ענה: "תודיעו ללונדון את דעתי הברורה שאין שום מקום לפחד, כי ניצחון הנאצים במזרח התיכון פירושו חורבן שלישי של הישוב בארצנו הקדושה, וחורבן שלישי לא יהיה". כשחזר לארץ פרסם כרוז ובו נאמר: "אני קובע בכל חומר האחריות המוטלת עליי בשעה זו, ומצהיר ברבים, כי צר ואויב לא יבואו בשערי ארץ ישראל. מקובלים אנו שאחר שני החורבנות - חורבן שלישי לא יהיה, ואני אומר זאת מתוך אמונה שלמה". שאלתי פעם את הרב משה צבי נריה זצ"ל על מה הסתמך הרב הרצוג, והוא סיפר לי שד"ר יעקב הרצוג אמר לו שאביו הצביע על המדרש (ב"ר צג, ג): "ואני כאשר שכולתי שכלתי - כאשר שכלתי בבית ראשון אשכל בבית שני, ויותר לא אשכל עוד"...

הרב מרדכי גרינברג, 'חורבן שלישי לא יהיה'